

Η ευθύνη Αίαντος του Λοκρού: ὕβρις και τίσις

Ο Αίας, γιος του Οϊλέως (ιων. Οϊλήος) βασιλιά των Οπουντίων Λοκρών και της Εριώπιδος, και ετεροθαλής αδελφός του Μέδοντος, αρχηγού του στρατού του Φιλοκτήτη στην Τροία, αναφέρεται πρωτίστως στον περίφημο *Νεῶν ἀτάλογον* της Ιλιάδας, επί κεφαλής των Λοκρών, συνοδεύοντας σαράντα μελανόπρωρα πλοία από εννέα πόλεις.

«Ο Αίας, του Οϊλέα ο γιος, ωκύποδος, ήταν ο ηγεμόνας των Λοκρών, όχι και τόσο μεγαλόσωμος όπως ο άλλος, ο Τελαμώνιος Αίας· πολύ κατώτερος, μικρόσωμος, με θώρακα λινό, ξεχώριζε στο δόρυ ανάμεσα στους άλλους, Έλληνες και Αχαιούς. Όσοι στην Κύνο κατοικούσαν, στον Οπούντα, στην Καλλίαρο, στη Βήσσα και στη Σκάρφη, και στις χαριτωμένες Αυγείες, στο Θρόνιο, την Τάρφη, στα ρείθρα του Βοάργριου· μαζί τους πήγαν σε σαράντα πλοία μελανά οι Λοκροί, που κατοικούν απέναντι στην αφιερωμένη Εύβοια» (B 527-535, μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτης).

Ονομάστηκε Αίας ο μικρός (*μείων*), σε αντιδιαστολή προς τον ομώνυμό του Αίαντα τον Τελαμώνιο¹, μεγάλο (*μείζονα, μέγαν, μέγ' ἄριστον*), βασιλιά της Σαλαμίνας. Εξαιρετικός πολεμιστής, ο ταχύτερος στα πόδια, μετά τον Αχιλλέα, διακρινόμενος ως προς τη λόγχη (*ἐγχείη*) και την τοξοσύνη, ήταν γνωστός για την ικανότητά του και την πολεμική ετοιμότητα. Προσφέρεται να μονομαχήσει, ως αντίπαλος, με τον Έκτορα (H 161 κ.ε.), λαμβάνει ενεργό μέρος στη μάχη γύρω από τα πλοία² καθώς και στον αγώνα για το σώμα του Πατρόκλου, μετέχοντας και στην επιχείρηση για τη διάσωση των ίππων του Αχιλλέα (P 256 κ.ε.). Με τον Αίαντα τον Τελαμώνιο δεν ήταν συγγενείς, τους συνέδεαν, όμως, κοινοί κίνδυνοι και κοινοί αγώνες, στους οποίους ο Λοκρός ακολουθούσε πάντοτε, σχεδόν κατά πόδας, τον Σαλαμίνιο· οι δύο ήρωες αναφέρονται

μαζί³, συνήθως σε δυϊκό αριθμό, ως σύντροφοι του Άρη, γεμάτοι πολεμική ορμή. Αΐαντε δύο (B 406, E 519, Z 436, N 313), παρ' Αϊάντεσσι (M 353, P 707), ἀμφοτέρω δ' Αΐαντε (M 265), δύ' Αΐαντες μενέτην, θεράποντες Άρηος (Θ 79, K 228), Αΐαντε κορυστά (N 201), κ.ά.

Έτσι, όταν ο Αγαμέμνων επιθεωρεί το στρατό και βρίσκει τους δύο Αΐαντες, να παρατάσσουν το στρατό για μάχη, τους επαινεί για την ορμητική τους δύναμη και τη φροντίδα να εμψυχώσουν το στράτευμα: «Αΐαντ', Αργείων ἡγήτορε χαλκοχιτώνων... (Δ 825 κ.ε.), ενώ πιο κάτω οι Αΐαντες, πάνω στους πύργους, τρέχουν παντού δίνοντας προσταγές και προσπαθώντας να αναθαρρήσουν τους πολεμιστές, μένος ὀτρύνοντες Αχαιῶν (M 266). Όμοιοι και ως προς το πολεμικό μένος (πολέμοιο ἀκορήτω M 335), τόσο ώστε η ορμητικότητα και η τόλμη τους (θοῦριν ἐπιειμένοι ἀλκὴν H 164, Θ 262, N 197, Σ 517) ενίσχυαν, ακόμη και σε στιγμές γενικής αποθάρρυνσης, το ηθικό των αγωνιζομένων Αχαιῶν. Έτσι, στη ραψωδία N, ο κυρίαρχος της γης ο κοσμοσείστης Ποσειδών, που αναδύθηκε από τα βάθη της θάλασσας, παίρνοντας τη μορφή του Κάλχαντα, έδινε θάρρος στους Αργείους, προσφωνώντας πρώτα τους Αΐαντες, που δεν τους έλειπε η ορμή για μάχη (μεμαώτε καὶ αὐτώ, N 46).

«Αΐαντες, οι δύο εσείς, σώσετε τώρα τον λαό των Αχαιῶν,
στη γενναιότητα, ο νους σας, όχι στον φόβο που παγώνει.
Αλλού εγώ δεν τη φοβάμαι την άπιαστη έφοδο των Τρώων,
που πλήθος πήδηξαν στο τείχος· εκεί θα τους κρατήσουν όλους
οι οπλισμένοι Αχαιοί.

Εδώ τρέμει η ψυχή μου μη μας βρει κακό χειρότερο,
όπου όλος λύσσα, σαν τη φλόγα, ηγεμονεύει ο Έκτορας,
περήφανος, πως είναι δήθεν του παντοδύναμου Δία ο γιος.
Να 'ταν ωστόσο και σε σας ένας θεός να βάλει τη σωστή απόφαση,
ν' αντισταθείτε οι δύο μ' όλη τη δύναμή σας, παρακινώντας
και τους άλλους· υπάρχει τότε ελπίδα, ας είναι αυτός ακάθεκτος,

από τα ωκύπορά σας πλοία να τον διώξετε, ακόμη κι αν τον έχει ξεσηκώσει ο ίδιος ο Ολύμπιος Δίας». (Στίχ. 47-58)

Για να τους εμπυχώσει, τους χτυπάει μάλιστα με το ραβδί του (σκηπανίω) και το αποτέλεσμα είναι άμεσο, γιατί, ξαναμμένοι με το μένος του πολέμου, όρμησαν χαρούμενοι στη μάχη (59-82).

Με τέτοιες εντολές ξεσήκωσε τους Αχαιούς ο Κοσμοσεΐστης, ἀμφὶ δ' ἄρ' Αἴαντας δοιοὺς ἴσταντο φάλαγγες καρτεραί,... (126).

Γύρω απ' τους δύο Αίαντες στήθηκαν τότε οι σειρές,
γερές και σταθερές, που μήτε ο Άρης θα τους έβρισκε ψεγάδι,
αν βρίσκονταν εκεί, ούτε κι η Αθηνά που συσπειρώνει τον στρατό.

(125-128)

Χαρακτήρας σκληρός και αναιδής δεν συμβιβάζεται εύκολα με τους άλλους, συμπεριφερόμενος, συνήθως, με θρασύτητα. Έτσι, στη ραψωδία Ψ, έχουμε μια έντονη λογομαχία μεταξύ του Ιδομενέα και του Αίαντα. Ο Ιδομενεύς συμπεραίνει από τη φωνή του αμαξηλάτη και το χρώμα των αλόγων ότι στη διεξαγόμενη αρματοδρομία προηγείται ο Διομήδης, απορεί με την ανατροπή των πραγμάτων, γιατί στη στροφή προηγείτο ο Εύμηλος και κάνει λογικές υποθέσεις που απομυθοποιούν τις θεϊκές επεμβάσεις· ο Αίας, όμως, με ανάγωση συμπεριφορά, τον αποπαίρνει άσχημα, καταλογίζοντάς του κακή όραση, λόγω ηλικίας, και φλυαρία (λαβραγόρην) και υποστηρίζει ότι προηγείται ο Εύμηλος (474-481).

Ο διαπληκτισμός συνεχίζεται εντονότερος, με τον χολωμένο Ιδομενέα, αρχηγό των Κρητών, ο οποίος του αντιμίλησε με προσβλητικό τρόπο: Αἴαν, νεῖκος ἄριστε κακοφραδές.

«Αίαντα, καβγατζή, μικρόψυχε, πάντα λειψός μέσα στους Αχαιούς, μυαλό αγύριστο. Έλα, λοιπόν, αν θες, βάζουμε μεταξύ μας στοίχημα τρίποδα και λεβέτι, κι ας είναι ο Αγαμέμνων ο κριτής, του Ατρέα ο γιος, ποια είναι τα φαριά που προπορεύονται – θα μάθεις τότε το σωστό, πληρώνοντας.»

(Στίχ. 483-487)

Στην κρίσιμη, όμως, στιγμή, επεμβαίνει ήρεμα ο Αχιλλεύς, ως αγωνοθέτης, τους καταλογίζει απρέπεια και τους καθησυχάζει, στρέφοντας την προσοχή τους στα άλογα που πλησιάζουν και θα τους λύσουν τη διαφορά (492-498). Έτσι, η τάξη αποκαταστάθηκε. Αργότερα, όμως, σε αγώνα δρόμου, όπου ασφαλώς θα ήταν πρώτος λόγω της ωκυποδίας του, ηττάται ο Αίας από τον Οδυσσέα, προστατευόμενο της θεάς Αθηνάς, η οποία ενήργησε να έλθει δεύτερος, χάνοντας χρόνο πέφτοντας στην κόπρη (ὄνθον) των θυσιασθέντων βοδιών, προκαλώντας έτσι τα γέλια των θεατών. (Ψ 754-783)

Σημαντική είναι η πληροφορία που μας παρέχει η Οδύσσεια για το θάνατο του ήρωα, μετά την άλωση της Τροίας. Στη δ ραψωδία ο Μενέλαος διηγείται στον Τηλέμαχο (350 κ.ε.) τη δική του περιπλάνηση, που διήρκεσε οκτώ χρόνια, καθώς και τη συνάντησή του με το θαλάσσιο θεό Πρωτέα (γέροντα ἄλιον νημερτῆ, 384). Ο Μενέλαος, αφού πήρε από το θεό τις οδηγίες για το γυρισμό του στην πατρίδα, τον ερωτά για τους άλλους Αχαιούς αρχηγούς και με βαθύ πόνο ακούει τη δολοφονία του αδελφού του από τον Αίγισθο (514 κ.ε.). Διεξοδικά ο Πρωτεύς αναφέρεται και στον τρόπο που χάθηκε ο αμαρτωλός Αίας ο Λοκρός, ο οποίος είχε προκαλέσει την οργή (δεινὸν χόλον) της Αθηνάς.

Ο Αίας ο Λοκρός χαλάστηκε, μαζί με τα μακρόκουπα καράβια του.

Τον έριξε ο Ποσειδώνας πρώτα στις Γύρης τους μεγάλους βράχους, αλλά τον έσωσε προσώρας από την απειλή της θάλασσας.

Και θα μπορούσε μέχρι τέλους ν' αποφύγει το μοιραίο, μ' όλο που τον μισούσε η Αθηνά, αν δεν ξεστόμιζε τον υπερφίαλο λόγο, αν δεν είχε τόσο ψηλώσει ο νους του·

γιατί καυχήθηκε πως μόνος του, και δίχως να το θέλουν οι θεοί, εγλίτωσε απ' το πελώριο κύμα.

Αλλά τον άκουσε ο Ποσειδώνας που μεγαλαυχήθηκε,

κι ευθύς την τρίαίνα πιάνει στα στιβαρά του χέρια,
την κατεβάζει πάνω στο Γυραίο βράχο, τον έσχισε στα δύο.
Το 'να του μέρους έμεινε επί τόπου· το απόκομμα όμως έπεσε
στο πέλαγος, αυτό που πάνω του ο Αίας πιασμένος
παραλογίστηκε κι ο νους του ψήλωσε.

Κι εκείνο τότε τον παρέσυρε βαθιά, στα απέραντα πελάγη,
όπου και χάθηκε στα κύματα, πνίγηκε στ' αλμυρό νερό. (499-511).

Αλαζονικός και υπεροπτικός ο Αίας καυχήθηκε (*ύπερφίαλον έπος έκβαλε
καί μέγ' άάσθη*) ότι θα σωζόταν χωρίς την επέμβαση του θείου (*άέκητι
θεών*)· γι' αυτό ο Ποσειδών οργίστηκε και συνέτριψε με την τρίαίνα του το
βράχο, κοντά στον Καφηρέα, όπου μόνος είχε διασωθεί μετά τη σφοδρή
θαλασσοταραχή⁴, και καταποντίστηκε. (*είθ' ό περι τας αφηρίδας πέτρας
δηλοῦται χειμών και ή Αϊαντος φθορά του Λοκροῦ*)⁵. Σύμφωνα με μια
παραλλαγή⁶, που μας παραδίδει ο Βιργίλιος, η ίδια η Αθηνά τον
κατακεραύνωσε με τον κεραυνό, όπλο του πατέρα της Δία, λόγω της
βλασφημίας και της ασέβειάς του προς τη θεά. Έτσι, ο Αίας βρίσκει τη
δίκαιη τιμωρία του. Ο τάφος του ήρωα λέγεται ότι ευρίσκετο στη Μύκονο.
Κατ' άλλην, όμως, εκδοχή ετάφη από τη μητέρα του Αχιλλέα Θέτιδα και
τις Νηρηΐδες της ακολουθίας της στη Δήλο, όπου η θάλασσα εξέβρασε το
πτώμα του.

Μια μοναδική μαρτυρία⁷ αναφέρει πως όλοι οι κάτοικοι της
Λοκρίδας πένθησαν το θάνατο του Αϊάντα, μαυροφορώντας, για έναν
ολόκληρο χρόνο, και ακόμη πρόσφεραν, δίκην θυσίας στον ήρωα, ένα
φορτηγό καράβι με δωρεές, που το άφηναν, με μαύρα πανιά, ακυβέρνητο
στο πέλαγος, βάζοντας φωτιά για να καεί.

Ο Αρκτίνος ο Μιλήσιος, που ανήκει στους συγγραφείς των Κύκλιων
επών (7^{ος} – 6^{ος} αι. π.Χ.) στο βιβλίο του *Ίλιου πέρσις*⁸, μας αναφέρει
διεξοδικά την ασεβή πράξη του ήρωα.

Κατά την άλωση της Τροίας, ο Λοκρός Αίας ο του Οϊλέως εισήλθε στο ναό της Αθηνάς, όπου ήταν ιέρεια η ωραιότατη κόρη του Πριάμου Κασσάνδρα⁹ και όπου είχε καταφύγει, ικέτις, για να ζητήσει προστασία, αγκαλιάζοντας το ξόανο της θεάς (Παλλάδιον), την απέσπασε βίαια από το βωμό, την έσυρε μαζί του, παρασύροντας και το άγαλμα, και την ατίμασε στο σηκό του ναού (*ασσάνδραν δὲ Αἴας ὁ Ἰλέως πρὸς βίαν ἀποσπῶν συνεφέλκεται τὸ τῆς Αθηνᾶς ξόανον.*)· μπροστά στην ανίερη αυτή πράξη ζωντάνεψε το ξόανο της θεάς και στύλωσε έντρομο τα μάτια του στον ουρανό, κραυγάζοντας από φρίκη, για να μη βλέπει το βιασμό. Τρομαγμένοι από το δυσσίωνο σημείο οι Αχαιοί, για να μη χάσουν την αγάπη της θεάς που τόσα χρόνια τους προστατεύει, αποφασίζουν να λιθοβολήσουν τον Αϊάντα. Εκείνος καταφεύγει στο ναό της Αθηνάς, ως ικέτης, διαφεύγοντας προσωρινά το θάνατο: *ἐφ' ᾧ παροξυνθέντες οἱ Ἕλληνες, καταλευσάι βουλευόνται τὸν Αἴαντα, ὁ δὲ ἐπὶ τὸν τῆς Αθηνᾶς βωμὸν καταφεύγει καὶ διασώζεται ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου*¹¹. Ακολουθούν ο εμπρησμός της Τροίας, ο σφαγιασμός της Πολυξένης στον τάφο του Αχιλλέα, ο φόνος του Αστυάνακτα από τον Νεοπτόλεμο, ο οποίος λαμβάνει ως γέρας την Ανδρομάχη, και η διανομή των λαφύρων. *Ἐπειτα ἀποπλέουσιν οἱ Ἕλληνες, καὶ φθορὰν αὐτοῖς ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ τὸ πέλαγος μηχανᾶται.* Ο θυμός όμως της θεάς θα βαρύνει απειλητικά στους Λοκρούς, για χίλια ολόκληρα χρόνια, οι οποίοι θα πληρώνουν βαριά για την ιεροσυλία του ήρωά τους¹².

Τρία μόλις χρόνια μετά το γυρισμό του λοκρικού στρατού από την Τρωάδα τα δέντρα παύουν να καρποφορούν και πανούκλα έπεσε στη χώρα. Οι Λοκροί έντρομοι και για ν' απαλλαγούν από το λιμό ζητούν τη βοήθεια του δελφικού μαντείου. Ο χρησμός προστάζει ότι, για να εξιλεώσουν τη θυμωμένη θεά, πρέπει να θητεύουν συνεχώς στο ναό της Αθηνάς το Ἴλιο δύο παρθένες Λοκρίδες, επιλεγμένες με κλήρο από λοκρικές οικογένειες: φόρος επαχθής που διήρκεσε ως το 150 π.Χ.¹³

Η σκηνή του βιασμού θα κυριαρχήσει στην αττική τραγωδία¹⁴ και στην κατοπινή γραμματεία¹⁵ – ποιητές και μυθογράφους της αλεξανδρινής εποχής και μετέπειτα – και θα τροφοδοτήσει την καλλιτεχνική παραγωγή¹⁶. Οι αγγειογράφοι των 6^{ου} και 5^{ου} π.Χ. αιώνων εξεικονίζουν το επεισόδιο του βιασμού – με την Κασσάνδρα εντελώς ή σχεδόν γυμνή, για να υποδηλώσουν ίσως τον ερωτικό χαρακτήρα της σκηνής -, μολονότι η πράξη αυτή αντιβαίνει στην ομηρική παράδοση της παρθένας Κασσάνδρας η οποία, ακριβώς, λόγω της παρθενίας της, δίνεται ως βραβείο στον Αγαμέμνονα. Από τις θελκτικότερες καλλιτεχνικές παραστάσεις είναι η σκηνή Αίαντα – Κασσάνδρας ενός αγγείου που βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου, που συνδέεται, αναμφισβήτητα, με την αρχαιότατη παράδοση του Αρκτίνου στην Ιλίου πέρσιν και σχετίζεται με την αντίστοιχη αναφορά του Πausανία. *Πεποίηται δὲ καὶ Κασσάνδραν ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ἔλκων, ἐπ’ αὐτῷ δὲ ἐπίγραμμα ἔστιν· Αἴας Κασσάνδραν ἀπ’ Ἀθηναίας Λοκρὸς ἔλκει*¹⁷.

Στα ομηρικά, όμως, ἔπη δε γίνεται καμιά αναφορά στο βιασμό της Κασσάνδρας από τον Αίαντα, μολονότι είναι βέβαιο ότι ο Όμηρος γνώριζε το επεισόδιο· ίσως ο ποιητής αποφεύγει επίτηδες να το μνημονεύσει¹⁸, για να μην ἔρθει σε αντίθεση με την πολιτισμική ατμόσφαιρα του ἔπους. Ἄλλωστε, είναι γνωστό ότι εμμένει ιδιαίτερα σε θέματα ηθικής και τιμῆς των γυναικῶν· η Κασσάνδρα είναι παρθένα, όταν δίνεται στον Αγαμέμνονα, ὅπως και η Βρισηίς, που αποδίδεται στον Αχιλλέα μόνο με την ἔνορκη διαβεβαίωση του Ατρείδη για σεβασμό της παρθενίας της (I 132 κ.ε.).

Πάντως, η μορφή του Οἰλιάδη Αίαντα, παρά το παραδοσιακό αμάρτημα που του κοστίζει τη ζωή, κυριαρχεί στη μυθολογική παράδοση της πατρίδας του. Οι Λοκροί, τόσο οι Οπούντιοι ὅσο και οι Επιζεφύριοι της Κάτω Ιταλίας, διατήρησαν με στοργή και σεβασμό την ανάμνηση του γενναίου βασιλιά τους, τον οποίο τιμούσαν ως γενεαλογικό τους ἥρωα.

Αναφέρεται εορτή τα Αιάντεια. Στις μάχες άφηναν πάντα στις πολεμικές τους τάξεις μια θέση κενή αφιερωμένη σε αυτόν. Στα νομίσματά τους εικονίζοταν βαδίζοντας με ύφος αγέρωχο, ξίφος γυμνό, περικεφαλαία και ασπίδα, με παράσταση δράκοντα, ο οποίος, καθώς λέγεται, τον ακολούθησε, δίκην πιστού κυνός, στον πόλεμο της Τροίας. Στα νομίσματα είχε χαραχθεί η επιγραφή ΟΠΟΥΝΤΙΩΝ και το όνομα ΑΙΑΣ.

Στον ένατο Ολυμπιονικό του Πινδάρου (*Εφαρμοστώ Όπουντίω παλαιστῆ*, 468 π.Χ.) αφιερωμένο στον οπούντιο νικητή στην πάλη, ο ύμνος ολοκληρώνεται με τον εθνικό ήρωα των Λοκρών, που σε θυσιαστικό συμπόσιο ο Εφάρμοστος προσφέρει στο βωμό του το στεφάνι της νίκης.

*Αΐαν, τεόν τ' έν δαιτί, Όϊλιάδα,
νικῶν έπεστεφάνωσε βωμόν. (112-133).*

Παράλληλα, ο Σοφοκλής έγραψε τραγωδία – απολεσθείσα – με τον τίτλο *Αίας ο Λοκρός*, ο Λουκιανός τον μνημονεύει στους *Νεκρικούς Διαλόγους* (6), ζωγράφοι, γλύπτες και αγγειογράφοι τον απαθανάτισαν στα έργα τους, άλλοτε μόνο, άλλοτε με την Κασσάνδρα και άλλοτε με συμπολεμιστές¹⁹ του. Ότι όμως έμειναν παροιμιώδη είναι το θράσος και η αλαζονεία του, εκστομίζοντας στη διάρκεια του ναυαγίου του, με υψωμένη προκλητικά την πυγμή του, την κατά των θεών βλασφημία, η οποία έρχεται σε αντίθεση με την ακατάλυτη δύναμη του υπερτάτου όντος, στην Αρχαιότητα και με το τριαδικό σχήμα (ύβρις – άτη – δίκη), που διαμορφώνεται από τον Σόλωνα²⁰ και θα αποτελέσει, έναν αιώνα αργότερα, το ηθικό υπόβαθρο της αττικής τραγωδίας.

Αναστάσιος Αγγ. Στέφος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

*Τα παρατιθέμενα μεταφρασμένα αποσπάσματα της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* είναι του Δ.Ν. Μαρωνίτη.

1. Βλ. Αναστάσιος Αγγ. Στέφος, «Ο ομηρικός Αίας και ο «Αίας» του Σοφοκλή», *Θαλλώ, Χανιά*, 12 (2001), σ.σ. 69-96.
2. Στη διάρκεια της τειχομαχίας αποκεφαλίζει με σκληρότητα ονομαστούς Τρώες: τον Ίμβριο (Ν 202 κ.ε.), τον Σάτνιο (Ξ 443) και τον Κλεόβουλο (Π 330).
3. Ιωάννης Η. Καρνέζης, *Ομηρικά. Οι Αιάντες στην Ιλιάδα και οι συγγενείς τους* (Συμβολή στη δομή και ενότητα της *Ιλιάδας*, Αθήνα (²) 1985).
4. Πρβλ. Απολλοδ. *Επιτομή*, 5, 22. Λυκόφρ. *Αλεξάνδρα*, 1141-1144.
5. Αγίου, *Νόστοι*.
6. *Αινειάς*, I, 40 κ.ε. Pallasne exurere classem
Argivum atque ipsos potuit sommergere ponto
unius ob noxam et furias Aiacis Oilei?...
7. Τζέτζης, *Σχόλια στον Λυκόφρονα*, 368, Απολλ. *Επιτομή*, VI, 6
Υγίνος, 116.
8. *Ιλίου περσίδος*, β (Πρόκλου Χρηστομάθει): Πρβλ. Ευριπ. *Τρωάδες*, 70,
Παυσ. I.15,2 (τόλμημα), V,11,6 (παρανόμημα) Κόιντος, 422-423,
ασσάνδρην ἤσχυενεν Ὀιλέος ὄβριμος υἱός,
θυμοῦ τ' ἠδὲ νόοιο βεβλαμμένος (Κόιντος, 422-423) και 429, *ἐπεὶ ἦ*
φρένας ἄασε ὑπρις.
9. Βλ. Αναστάσιος Αγγ. Στέφος, *Ο μύθος της Κασσάνδρας στην αρχαία ελληνική γραμματεία*, Πορεία, Αθήνα 1994. J. Th. Kakridis, *Kassandra*, Wien 1928, *Μελέτες και Ἄρθρα*, Θεσσαλονίκη 1971.
10. Βλ. Λυκόφρ. *Αλεξάνδρα*, 361 κ.ε. (Σχολ. στο Ν 66 κ.α.) *Περὶ δ' ἔβραχε*
θεῖον ἄγαλμα/ καὶ δάπεδον νηοῖ' μέγ' ἔτρεμεν (427 κ.ε.) και 35 Pfeifer,
Σχόλια AD στο Ν της Ιλιάδας 66, Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας.

«Αΐας, Λοκρός μὲν ἦν τὸ γένος, ἀπὸ πόλεως Ὀποῦντος, πατρός δὲ Οἰλέως. Οὗτος, μετὰ τὴν Ἰλίου πόρθησιν, αἴτιος τοῖς Ἑλλησιν ἀπωλείας ἐγένετο· ασάνδραν οὖν τὴν Πριάμου ἰκέτιν οὔσαν Ἀθηνᾶς ἐν τῷ τῆς θεοῦ σηκῷ κατήσχυνεν, ὥστε τὴν θεὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ξοάνου εἰς τὴν ὀροφὴν (β) τρέψαι τοῖς δὲ Ἑλλησιν ὑποστρέφουσι καὶ κατὰ τὴν Εὐβοίαν γενομένοις χειμῶνας διεγένετο μεγάλους, ὥστε πολλοὺς αὐτῶν διαφθαρήναι. Διανηξάμενος δὲ Αἶας εἰς τὰς Γυράδας καλουμένας πέτρας ἔλεγε χωρὶς θεῶν γνώμης διασεσῶσθαι. Ποσειδῶν δὲ ἀγανακτήσας διέσχισε τὴν πέτραν καὶ τὸν Αἴαντα τῷ κλύδωνι παρέδωκε· ἐκριφθέντα δὲ αὐτόν κατὰ Δῆλον νεκρὸν Θέτις ἐκέλευσε θάπτειν. Ἀθηνᾶ δὲ οὐδ' οὕτως τῆς ὀργῆς ἐπαύσατο, ἀλλὰ καὶ τοὺς Λοκροὺς ἠνάγκασεν ἐπὶ χίλια ἔτη εἰς Ἴλιον ἐκ κλήρου παρθένους πέμπειν». Ἡ ἱστορία παρὰ ἀλλιμάχῳ ἐν Ἀΐτιων καὶ παρὰ τῷ ποιητῇ ἐν τῇ δ' τῆς Ὀδυσσεΐας (499-519), παχυμερῶς.

Βλ. Φάνη Ι. Κακριδῆ, *ὄϊντος Σμυρναῖος. Γενικὴ μελέτη των «Μεθ' Ὀμηρον» και του ποιητῆ τους.* Ἀθήνα 1962, σ.σ. 118-119 και σημ.2.

11. Πρβλ. Πaus. Χ, 31, 2, ἀφίκετο δὲ ἐς Ὀδυσσεΐως δυσμένειαν ὁ τοῦ Οἰλέως Αἶας, ὅτι τοῖς Ἑλλησιν Ὀδυσσεὺς παρήνει καταλιθῶσαι τὸν Αἴαντα ἐπὶ τῷ ἐς ασάνδραν τολμήματι.

12. Βλ. Απολλ. Γ. *Επιτομή*, VI, 20-23.

13. Βλ. Ι.Θ. Κακριδῆ, *Ελληνικὴ Μυθολογία* 5 (1986), σελ. 165 και Pierre Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, P.U.F. Paris, 1969, p.23.

14. Πρβλ. Ευριπ. *Τρωάδες*, 69-71.

Αθ. Οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς;

Ποσ. Οἶδ', ἠνίκ' Αἶας εἶλκε ασάνδραν βία.

Αθ. οὐδέν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν οὐδ' ἤκουσ' ὑπο.

15. Jacqueline Davreux, *La légende de la prophétesse Cassandre, d' après les textes et les documents*. Liège 1942, σελ. 12 και 140-141, όπου γίνεται μνεία για τους Λυκόφρονα, Προπέρτιο, Οβίδιο, Τρυφιδώωρο, Κόιντο Σμυρναίο.
16. Πρβλ. Πίνακα του Rubens (1617), *Ajax und Kassandra*.
17. V, 19, 5. Πρβλ. X, 26, 3 «*Αΐας δὲ ὁ Ὀϊλέως ἔχων ἀσπίδα βωμῶ προσέστηκεν ὀμνύναι ὑπὲρ τοῦ ἐς ασσάνδραν τολμήματος...*» Πρβλ. J. Davreux, ὁ.π. σελ. 210 κ.ε., όπου τα καλλιτεχνικά έργα περιγράφονται με κάθε λεπτομέρεια.
18. Βλ. M. Magnien, *La discrétion homérique*, R.E.G. 1924, σελ. 141 κ.ε.
19. Ο Λουκιανός αναφέρει ότι δεν διαμένει στη νήσο των Μακάρων εξαιτίας της ασεβείας του. Πρβλ. μῶμο με τίτλο. *Αΐαντος ἐν ταῖς πέτραις ἀπώλεια*.
20. Σελ. 15, 34-35.